

Accesul liber la Justiție
în
Dreptul românesc actual¹

- I -
- aspecte constituționale -

Avocat

Iosif Friedmann – Nicolescu

Doctor în științe juridice²

REZUMAT

Accesul liber la Justiție este unprincipiu de bază al Statului de Drept.

Principiului accesului liber la Justiție în dreptului românesc actual se impune a fi analizat și din perspectiva apartenenței României la mai multe sisteme geo-politice și geo-strategice, care implică și existența unor dispoziții normative distincte. Apartenența României la trei sisteme, reglementate prin tratate

¹ Partea I-a dintr-o lucrare complexă, în curs de elaborare, la bază fiind prelegerea publică susținută la Masă rotundă cu tema "Efectivitatea accesului la justiție", de la 10 Decembrie 2016, organizată cu prilejul Zilei Avocatului European a Avocaților – 2016 de Uniunea Națională a Barourilor din România și Baroul București, în parteneriat cu Institutul Național pentru Pregătirea și Perfecționarea Avocaților din România și cu Universul Juridic, la Biblioteca Baroului București "Victor Anagnoste" din Palatul de Justiție în data de 10 Decembrie 2016, organizată de Uniunea Națională a Barourilor din România și Baroul București, în parteneriat cu Universul Juridic, cu ocazia Zilei Avocatului European.

² Cercetător științific asociat – Institutul de cercetări juridice "Academician Andrei RĂDULESCU" al Academiei Române Departamentul de Drept public "Vintilă DONGOROZ". Cercetător științific asociat – Centrul de Studii și Cercetări Juridice și Socio-Administrative de la Universitatea Petrol-Gaze din Ploiești; Membru fondator și Membru în Consiliul director al Societății Române de Criminologie și Criminalistică; Master în Drept Internațional Umanitar; Membru al Consiliului Director al secției române a Asociației de Filosofia Dreptului; Membru al Asociației de științe penale; Consilier în Consiliul Baroului București.

care coexistă între ele, anume O.N.U., N.A.T.O. și cel al Uniunii Europene, atrag o particularizare a legislației și jurisprudenței naționale.

Legislația și jurisprudența actuală a României, se află la confluența principiilor "diversitate în unitate" și "unitate fără diversitate", ceea ce de multe ori determină apariția unor "nebulose legislative", reflectate în aplicarea legii.

Constituția României consacră principiul fundamental al accesului la justiție în art. 21.

ABSTRACT

The free acces to justice is a basic principle of the rule of law.

The principle of free access to Justice in the current Romanian legislation is to be analyzed also from the perspective of Romania's affiliation to many geo-political and geo-strategical systems, which implies also the existence of some distinctive normative acts. Romania's affiliation to the three systems regulated through the treaties which coexist between them, namely United Nations, N.A.T.O. and the European Union, leads to a customization of the national legislation and case law.

Romanian current legislation and case law is at the confluence of the principles "unity in diversity" and "unity without diversity", which many times determine the appearance of some "legislative nebulae" reflected in the application of the law.

The Romanian Constitution consecrates the fundamental principle of access to justice in Art. 21.

ARGUMENTUM

Aspectele accesului liber la Justiție, ca și principiu de bază al Statului de Drept, îmbracă alte forme, astăzi la un deceniu de la aderarea României post-decembriste la Uniunea Europeană.

Astăzi la 10 ani de la aderarea României la Uniunea Europeană, sintagmele: "Dreptul european, este dreptul intern al României", sau "Dreptul național face parte din Dreptul european", reflectă o anumită realitate, care nu poate fi ignorată de sistemul judiciar național.

Epoca actuală a dreptului național, se află într-un amplu proces al transpunerii dreptului Uniunii Europene, ca și pe teritoriile altor state din construcția europeană și în dreptul altor state, sistemul de drept european tinde să devină un sistem unitar, caracterizat prin principiile generale, care sunt generate de ideea integrării într-o construcție europeană unică, a tuturor sistemelor de drept naționale.

Într-o primă etapă, tranzitorie, păstrându-se în cadrul dreptului național elemente de drept tradițional, iar la confluența dintre dreptul românesc și dreptul Uniunii Europene, apar instituții juridice noi, pe de o parte, iar pe de altă parte asistăm la trecerea către un alt sistem de gândire juridică, determinat de numeroasele transformări în noua doctrină juridică europeană, determinate de jurisprudență și ea aflată în continuă transformare.

Gândirea și regândirea dreptului, a principiilor și instituțiilor fundamentale, ale fiecărei ramuri de drept, al doctrinei juridice și jurisprudenței, este o nouă provocare pentru dreptul românesc actual, determinat de adoptarea și intrarea în vigoare într-o perioadă istorică foarte scurtă a unui nou sistem normativ

codificat: Codul civil, Codul de procedură civilă, Codul penal, Codul de procedură penală, etc., fiind în pregătire și alte acte normative de interes major pentru societatea românească. Astfel apare un nou sistem de gândire juridică, care determină existența unei jurisprudențe având la bază principii de drept diferite de trecutul apropiat. Toate acestea, într-o relaționare în care dreptul uniunii europene este impus prin absolut toate mijloacele, de la consens la impunere sub spectrul sancțiunilor asupra statului național care a aderat la construcția uniunii europene.

“Europenizarea” dreptului românesc, se impune a fi privită și în contextul mai larg al globalizării sistemelor de drept, ca efect al globalizării relațiilor sociale³, economice și geo-politice la nivel mondial, într-o lume în continuă mișcare. Totodată este de observat că mijloacele de comunicare în masă și între oameni, care se realizează în “timp real” și cu costuri mici, care în urmă cu un deceniu nu erau de conceput au un rol determinant și în diseminarea informației juridice⁴.

Evoluția dreptului național se impune a fi analizată și din perspectiva apartenenței României la mai multe sisteme geo-politice și geo-strategice, care implică și existența unor dispoziții normative distincte. Ne referim la apartenența României și la O.N.U., dar și la N.A.T.O., ca să nu amintim decât cele mai importante “sisteme” vitale pentru România contemporană⁵.

³Lumea contemporană, trece printr-o criză economică de capital ne mai întâlnită; astăzi actele de terorism sunt internaționalizate, lumea contemporană cunoaște mobilitatea unor întregi populații din zone diferite ale lumii către Europa, care conduc la schimbări majore în conceptele de Justiție, Drept, Adevăr și Dreptate.

⁴ Referire la telefonia mobilă, la comunicarea prin WhatsApp, S.M.S. (scurte mesaje scrise), Facebook, etc.

⁵ Pe larg despre Conținutul substanțial – Sistemul Statului de Drept, pag. 91 și urm., în Jaques CHEVALLIER, Statul de Drept, Ed. Universul Juridic București și Universitaria Craiova, 2012.

Toate aceste aspecte particulare, inexistente în urmă cu puțin timp, impun obligatoriu, o serie de analize teoretice, evaluări teoretice, determinate de o nouă viziune în interpretarea normei juridice naționale, aplicarea normei juridice naționale, în strictă concordanță cu tratatele internaționale la care România este parte. Totodată se impune elaborarea unor acte normative noi, care să evite "șocuri" majore pe plan social, economic, politic, etc.

Astfel cercetarea științifică, are un rol prioritar în a găsi căi și mijloace, de trecere către un nou drept național, păstrând un just echilibru între tradiție și inovație, între ceea ce este bun în dreptul românesc și ceea ce trebuie preluat în mod critic din sistemul european de drept, fără a distruge contribuțiile românești care de-a lungul timpului s-au statornicit și s-au dovedit a avea deschidere către om.

În acest context se impune o analiză a principiului accesului liber la Justiție în Dreptul românesc actual, pe care o vom face în cadrul acestui eseu juridic exclusiv din perspectiva Constituției României⁶, fiind un început pentru o analiză amplă a unei analize dedicată întregului drept românesc contemporan, pe ramuri de drept distincte.

Contextul analizei accesului liber la justiție

Legea fundamentală a statului român, "legea legilor", Constituția României a fost adoptată de Adunarea Constituantă

⁶ Emilian CIONGARU, *Drept Constituțional și instituții politice (I și II)*, ed. II-a, Ed. Scrisul Românesc, 2015, pag. 136, lit. i.

din 21 Noiembrie 1991⁷, aprobată prin Referendum național la 8 Decembrie 1991⁸.

Ulterior, Constituția a fost revizuită și reconfirmată prin Referendumul național, desfășurat în perioada 18-19 octombrie 2003.

Legea fundamentală reglementează printre altele, principiile generale de organizare a statului, drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale ale cetățenilor și autoritățile publice fundamentale.

Perenitatea Constituției actuale a României, privită din perspectiva accesului liber la Justiție, este un concept constituțional, fundamental al Statului de drept. Viziunea asupra principiului liberului acces la Justiție în mod efectiv are și dispozițiile art. 10 din Declarația universală a drepturilor omului⁹, alături de art. 14 pct. 1 din Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice.

Garanții constituționale ale liberului acces la Justiție

Constituția României consacră principiul fundamental al accesului la justiție – fiindcă discutăm de un principiu fundamental – în art. 21, care pentru specialiști, în cele patru alineate, stabilește care sunt pilonii acestei idei-forță care i-a animat și îi animă pe cei care cred în justiție, care cred în statul de drept și în adevăr.

⁷Constituția României, ediție îngrijită de Tudorel TOADER și Marieta SAFTA, ediția II-a, Editura Hamangiu, București, 2016.

⁸ Autorul acestei comunicări, la Referendumul asupra Constituției din 8 Decembrie 1991, a fost Observator național acreditat, fiind desemnat de către Institutul pentru Apărarea Drepturilor Omului al Baroului București, alături de încă doi avocați.

⁹Pe larg despre caracterul efectiv al drepturilor Omului, în Denis COLLIN, Marile noțiuni filosofice, 3 . Justiția, Dreptul, Institutul European, Iași, 1999, pag. 66 și urm.

Ca principiu constituțional și totodată, ca drept fundamental al persoanei, trebuie să înțelegem că acesta nu există decât în cadrul statului de drept.

Numai că, accesul liber la justiție, ca principiu constituțional, are și alte consacărări în Constituția României, și anume articolul 1 alin. 3, unde se prevede foarte clar că „statul de drept, democratic și social, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile cetățenilor, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme, în spiritul tradițiilor democratice ale poporului român.”

Acest text ne demonstrează că principiul consacrat are și un fundament. Conceptul de stat de drept, care este consacrat în diverse documente internaționale din legislațiile statelor lumii, indiferent de sistemul juridic, au în vedere ca un pilon, ca o idee-forță elementele esențiale ale accesului liber la justiție.

Expresia cea mai elocventă a organizării statale, a statului nostru de drept, stă în alineatul 4 din primul text constituțional, conform căruia „statul se organizează potrivit principiilor separației și echilibrului puterilor legislative, executive și judecătorească, în cadrul democrației constituționale”.

Deci, această putere a statului, cea judecătorească, autoritate judecătorească conform textului constituțional, trebuie să fie o adevărată putere în stat, care să nu fie influențată de nimeni, să nu existe nicio fisură care să determine pierderea încrederii în justiție, pentru că atunci accesul la justiție nu este efectiv.

Neîncrederea în Justiție și în actul de justiție, este o fisură subiectivă a cetățeanului, care subminează ideea de acces liber la justiție, adică de efectivitatea liberului acces la justiție.

Efectivitatea accesului liber la justiție în conștiința colectivă a cetățenilor Statului de drept, are reprezentarea că în fața judecătorului, deci a Justiției, care reprezintă idealul libertăților, ceea ce înseamnă viața trebuie să fim egali toți, indiferent în ce situație ne aflăm.

Accesul liber la justiție se realizează și prin aplicarea principiilor art. 4 alin. 2 din Constituție: „România este patria comună și indivizibilă a tuturor cetățenilor săi, fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, de opinii, apartenență politică, de avere sau de origine socială”.

Desigur, este evident că dreptatea este una singură și ea este și trebuie să fie dată celui care o are indiferent de rasă, naționalitate, origine etnică, religie etc., etc. În folclorul tribunalelor, circulă o butadă: „Judecătorul împarte dreptatea”, răspunsul celui cu mai multă experiență este: „Dreptatea nu se împarte; ea se dă întregă celui care are dreptate. Dreptatea nu se fragmentează”. Este încă un principiu și o problemă de practică.

În practica de zi cu zi, privind multivalent la efectivitatea liberului acces la justiție, putem face discuții despre taxa judiciară de timbru, care este de multe ori o piedică la acest principiu.

De asemenea, în aplicarea principiului accesului liber la justiție trebuie să vedem, într-o Românie europeană, dispozițiile art. 11 alin 1, 2 și 3, în care statul român se obligă să îndeplinească toate obligațiile ce-i revin din tratatele internaționale, din legislația europeană.

În legătură cu accesul liber la justiție, printr-o interpretare a normelor constituționale, avem și incidența art. 15, în care cetățenii beneficiază de drepturile și libertățile consacrate prin

Constituție și prin alte legi, iar obligațiile prevăzute de acestea sunt obligatorii pentru toți. De asemenea, legea dispune numai pentru viitor, cu excepția legii penale sau contravenționale mai favorabile, în condițiile în care știm ce s-a întâmplat în tranziția aceasta a codurilor de procedură, în special în codul de procedură penală – cei care aveau trei grade de jurisdicție, schimbându-se dispozițiile procedurale, începând procesele anterior intrării în vigoare a codului penal și al celui de procedură penală, au pierdut un grad de jurisdicție, deci accesul efectiv la justiție le-a fost negat.

Corelat cu egalitatea în drepturi, care este prevăzută în mod expres în primul alineat al art. 16, în care se arată că cetățenii sunt egali în fața legii și a autorităților publice fără privilegii și discriminări este un principiu constituțional care garantează efectivitatea accesului liber la justiție, fiindcă nimeni nu este mai presus de lege.

O altă dispoziție constituțională care consacră acest principiu, fiindcă din punct de vedere tehnic analizăm nu numai ceea ce este declarativ – accesul liber la justiție, dar există și alte texte constituționale care garantează și care apără acest principiu, textele constituționale trebuie analizate ca un tot unitar. Textul constituțional: „Cetățenii români în străinătate beneficiază de liber acces la justiție în condițiile art. 17 din Constituție”, și privim din aceeași perspectivă, referitor la ”cetățenii străini și apatrizi aflați temporar pe teritoriul statului român, art. 18 are în vedere că și acești cetățeni – străini și apatrizi – care locuiesc în România sau se află temporar pe teritoriul României se bucură de protecția generală a persoanelor ca și cei care locuiesc în România, a averilor lor, în

condițiile legii. Dreptul de azil se acordă și se retrage în condițiile legii”.

Dacă vom analiza în continuare efectivitate accesului liber, nu putem să ocoli dispozițiile art. 19, în care „extrădarea și expulzarea în situații de excepție – și, bineînțeles, atipice – nu înlătură liberul acces la justiție, aceste operațiuni – ca să nu le spunem altfel – făcându-se exclusiv prin intermediul justiției într-un stat de drept” – și nu pe o cale administrativă sau pe o altă cale.

Dispozițiile art. 23, care au în vedere accesul liber la justiție, prin apărarea libertăților individuale care au în vedere toate drepturile și libertățile.

Într-o analiză comparată a principiilor din însăși Constituția, vom ajunge la faptul că liberul acces la justiție este corelativ cu dreptul sacru la apărare, consacrat constituțional, fiindcă în alineatul 8 al art. 23 se arată că celui reținut sau arestat i se aduc la cunoștință, în limba pe care o cunoaște și, bineînțeles, tot în prezența unui avocat și în justiție.

Nu putem trece peste analiza acestui acestui principiu, fără a face referiri de ordin istoric, Constituție de acum 150 de ani a regelui Carol I consacra atât de modern accesul liber la justiție, în același timp, dreptul la apărare și controlul judecătoresc pentru tot ceea ce era important cu privire la drepturi și libertăți, la avere și – de ce să nu spun –, am avut o sută și patruzeci și ceva de ani o lege care a fost mai mult decât o Constituție, Codul civil român¹⁰, care stabilea toate drepturile cetățenilor.

P E R S P E C T I V E

¹⁰ 1 Decembrie 1865 – 1 Octombrie 2011.

Principiul liberului acces la Justiție trebuie privit ca esența drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, ca fiind de natură umană și totodată sacră.

Se impune reanalizarea unor acte normative din sistemul juridic național care să asigure și garantarea efectivității acestui principiu, prin trecerea de la "lozincă" formală, la transpunerea în viața de zi cu zi a acestei idei forță a statului de drept.

BIBLIOGRAFIE

- Constituția României, ediție comentată și adnotată de Mihai CONSTANTINESCU, Ion DELEANU, Antonie IORGOVAN, Ioan MURARU, Florin VASILESCU, Ioan VIDA, R.A. "Monitorul Oficial", București, 1992.
- Constituția României, ediție îngrijită și adnotată de Tudorel TOADER și Marieta SAFTA, ediția II-a, Editura Hamangiu, București, 2016.
- Avocații în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, ediție coordonată de Dragoș CĂLIN Editura Universitară, București, 2013.
- Emilian CIONGARU, Drept constituțional și instituții politice (I și II), ediția a II-a, editura Scrisul Românesc, 2015.
- Jacques CHEVALLIER, Statul de drept, Editura Universul Juridic București și Editura Universitaria Craiova, 2012.
- Alexandru VĂLIMĂRESCU, Studiu asupra raporturilor dreptului cu alte discipline, Editat de Al. Th. DOICESCU, București, 1929.
- Denis COLIN, Marile noțiuni filosofice – 3 – Justiția, Dreptul, Institutul European, Iași, 1999.